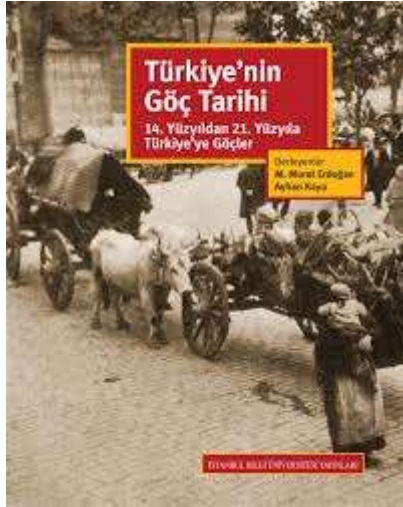

TANITMA 1: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya: *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2015, 394 s.

Sercan EKLEMEZLER¹

Abartısız bir anlatımla Karpat, Türkiye'nin Göç Tarihi isimli bu kitaba yazdığı ön sözde, bugünkü Türkiye nüfusunun en azından %30-35'inin göçmen, göçmen çocukları ve torunlarından oluştuğunu iddia eder ve göçlerin Anadolu tarihindeki yerini etraflıca anlatır. Karpat'ın ön söz metni, bir anlamda tüm bu derlemenin hem bir özeti hem de bu derlemenin bir ön sözüdür. Başka bir ifade ile çalışmanın hem bir giriş metni hem de bir özetidir. Karpat, derlemenin odak noktası durumunda olan dış göçlere

dair bilgilere değinmekle birlikte ara ara önemini aktarmaktan geri durmadığı iç göçlere de yer verir ve genel anlamıyla göçlerin Osmanlı'nın hem kuruluşunda hem de dağılmasında etkili olduğu (XXVI) yorumunda bulunur.

Başlık I: "Osmanlı göçle başlamış ve göçle dağılmıştır."

Kemal Karpat'ın dillendirdiği bu ifade, Türkiye'nin Göç Tarihi 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye Göçler isimli bu kitabın eğildiği konuların bir anlamda kapsamını ortaya koymaktadır. Kitabın kritiğine geçilmeden önce genel hatları üzerinde durulmasında fayda vardır. Zira çalışma, bir derleme olarak birçok çalışmayı içinde barındırmaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlarından çıkmış bir derleme özelliğiyle bu çalışma, Türkiye'nin göç tarihine ışık tutmaktadır. Derleyenleri M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya'dır. 15 farklı konunun işlendiği çalışma, kitabın başlığında görüldüğü gibi Türkiye bağlamı içerisinde 14. yüzyıldaki göç olgusundan başlayıp, 21. yüzyıldaki göç olgusuna kadar geniş bir yelpazede çeşitlenmektedir. Temel konu, göçler ve bu göçlerin uluslararası boyutudur. Dolayısıyla Karpat'ın altını çizdiği iç göçler veya köyden kente göçler, bu derlemenin konusu dışında bırakılmıştır. Derlemedeki makalelerin başlıca benzerlikleri, tek bir noktaya (Türkiye'ye/Anadolu'ya/Osmanlı'ya) yönelmiş göçlerin işleniyor olmasıdır.

Konu başlıklarına kısaca değinilecek olursa, 15 farklı konu bağlamı içerisinde benzer bir noktada birleşen dört çalışma vardır. Bunların benzer noktaları Balkanlardır. Levent Kayapınar ve Yusuf Ayönü'nün kaleme aldıkları ilk çalışma, 14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'ya ve Balkanlar'a yaşanan Türk göçleri ile ilgilidir. Bir diğeri yine Balkanlar eksenli Roman göçleridir. Bu çalışmanın yazarı Sinan Gökçen'dir. Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi" başlıklı makalesiyle çalışmada hangi konuya eğildiği bilgisini başlığa taşımış durumdadır. Başlıkta görüldüğü gibi Macar, Yunanistan'dan Türkiye'ye yaşanmış göçleri işlemiştir. Bir diğere Balkanlarla ilgili makale, Nurcan Özgür Baklacioğlu'nun Yugoslavya'dan Türkiye'ye yaşanmış göçleri tartıştığı makalesidir. "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar" başlığını taşıyan bu çalışma, diğere Balkan göçlerinden farklı olarak daha nadir çalışılmış bir bölgeyi okura sunması açısından önemlidir. Bu 15 makale içerisinde doğrudan Bulgaristan göçlerini araştırma konusu etmiş bir çalışmaya rastlanmamakla

¹ Arş. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (Bursa, Türkiye), sercan.eklemezler@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3198-8413 [Makale kayıt tarihi: 27.04.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580741]

birlikte “Bulgar Türklerinin Kitlesele Akını” alt başlığıyla sadece bu ülke göçleri araştırılmış ancak burada belirtilmesi gerekli önemli bir husus, yazarlar Kemal Kirişçi ile Sema Karaca'nın “Bulgaristan Türkleri” demek yerine “Bulgar Türkleri” demiş olmalarıdır. Kavramla ilgili olarak hatırlanması gerekli nokta şudur ki, yazar Hacısalihoğlu'nun (2012: 37) da dile getirdiği gibi, “Bulgar Türkü” kavramı göçmenlerce sert şekilde reddedilmekte ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Zira “Bulgar Türkü” ifadesi, söz konusu Türklerin Türk değil, Bulgar oldukları iddiasını akla getirmekte, oysa söz konusu göçmenler Bulgar değil, Türk'tür.

Başlık II: ...Balkan göçleri... devlet-merkezli yorumlarla kategorileştirildi!...

Balkan göçleri ile ilgili yukarıda aktarıldığı gibi bu derlemede yaklaşık olarak dört farklı makale hazırlanmıştır. Üçünün bir anlamda üst yorumu niteliği taşıyan makale Nurcan Özgür-Baklacioğlu'nun çalışmasıdır. Özgür-Baklacioğlu, Balkan göçlerinin devletlerin dış ve iç politika aracı olarak devletlerce başlatıldığını, uygulandığını, unutturulduğunu ve resmi tarih sayfalarında devlet-merkezli yorumlarla kategorileştirildiğini (193) belirtir. Bununla da yetinmeyen yazar, 20. yüzyıl Balkan göç tarihinin, bölge ulus-devletlerinin meşruiyet sorunundan kaynaklanan korkuları ve siyasal, kültürel ve iktisadi zafiyetlerinin tarihi (193) olduğu bilgisini, iddiasını çalışmasına taşır. 20. yüzyıl göçleri hatırlanacak olursa bu göçler Yugoslavya'dan kaynaklı göçler (198-201) kadar Bulgaristan'dan kaynaklı göçler (301-303) ve Yunanistan'dan kaynaklı göçlerdir.

Elçin Macar, Yunanistan ile Türkiye arasındaki mübadele sürecini, anlaşmasını irdeler ve mübadil olarak ülkeye gelen ve gelmek istemeyenlere eğilir, çalışmasında ayrıca, iskân edileceklerin hangi meslek gruplarından, hangi bölgelerden olduklarından ve hangi bölgelere yerleştirileceklerinden söz eder. Yunanistan'dan gelenlerin birer mübadil olarak kavramlaştırılmasının yanında diğer Balkan ülkelerinden gelenler, muhacir olarak tanımlanma eğilimindedir. Bunu alan yazında da görmek mümkün, yerel halkın söz konusu göçmenleri tanımlarken muhacir'i kullanmalarında da. Özgür-Baklacioğlu, bu konuyu detaylandırarak, muhacirliğe nazaran mülteciliğin tercih edilmeme nedenlerini anlatır. Ona göre, Türk iskân bürokrasisinin zihninde mültecilik, geçiciliği ve güvensizliği çağrıştırmaktadır. Oysa bahse konu olan kişiler, Türk ırkından veya Osmanlı tebaasından olmaları hasebiyle güvenilir kişilerdir; bununla birlikte, terk ettikleri ülkelere geri dönme ihtimalleri olmayışlarından dolayı mülteci değil muhacirdir ve bu tanımlamayla anılagelmektedirler (196).

Başlık III: Gerçek “Yabancı” olanın göçü...

Derlemenin Balkan göçleri yanı sıra farklı göç türlerine de yer veriyor olması, söz konusu çalışmanın özgün ve kapsayıcı tarafını ortaya koymaktadır. Derlemenin özgün ve kapsayıcı tarafını oluşturan makalelerden biri, Anadolu'ya yönelen Yahudi göçlerinin işlendiği makaledir. Naim A. Güteryüz tarafından kaleme alınan makale, “Geçmişten Günümüze Anadolu'ya Yahudi Göçü” ismini taşımaktadır. Bir diğeri, Mahir Şaul'un, “Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe” isimli makalesidir.

Güncel göç kategorilerinden birisini, Afrika merkezli göçler oluşturur. Mahir Şaul, Afrika'dan Türkiye'ye yönelmiş göçleri, bu derlemenin dördüncü makalesi olarak işlemektedir. “Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe” başlıklı bu makale, Afrika merkezli göçleri iki temel kategoride toplar. Bunlardan ilki köleliğe dayalı göçlerdir, bir diğeri ise eğitim ve ticaret amaçlı yaşanmakta olan göçlerdir. Eğitim ve de bilhassa ticaret amacıyla yapılmaya başlanan göçlerin,

önceki göçlerle doğrudan bir bağlantısını bulamadığını belirten Şaul, son dönem yaşanan göçlerin başlıca kaynağını küçük ölçekli dışsattım ticaretine dayandırmaktadır (110).

“Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu’na Göçleri (1783-1922)” isimli makale Kemal Yakut tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalenin hemen akabinde gelen bir başka makale, Ayhan Kaya tarafından kaleme alınmış olup, Çerkezlere eğilmekte ve “Türkiye’de Çerkezler” başlığıyla Türkiye’ye yönelmiş olanları irdelemektedir. O. Can. Ünver, “Azerbaycan Türkleri Örneğinde Avrasya Coğrafyasından Türkiye’ye Yönelik Yüksek Nitelikli İnsan Göçü” isimli makalesiyle, nitelikli insan gücü bağlamında Azerbaycan Türklerinin Türkiye’ye yönelmiş göçlerini incelemektedir.

Güncel göçlerden bir örnek Suriyeliler temelinde işlenmiştir. M. Murat Erdoğan’ın kaleme aldığı makale, “Türkiye’ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler” başlığını taşımaktadır. Mülteci konusu da bir başlık altında, Kemal Kirişçi ve Sema Karaca tarafından çalışılmıştır. Çalışmanın başlığı, “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen kitlesel Mülteci Akınları”dır. Türkiye’nin bir göç ülkesi olduğu gerçeği kabul gören bir tanımlamadır. Buna ilaveten bugün, transit göç ülkesi olduğu konusu da dillendirilmektedir ki, Ahmet İçduygu, “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde “Transit Göç” isimli makalesi ile bu konuya eğilmiş, Türkiye’nin transit göç ülkesi olma yolundaki durumunu irdelemiştir. Güncel konulardan biri olan Avrupa Birliği vatandaşlığı da yine bu derlemede yer alan özgün çalışmalardan birisidir. Canan Balkın ve Bianca Kaiser tarafından çalışılan bu makale, “Türkiye’de Avrupa Birliği Vatandaşları” ismini taşımaktadır. Daha özellikli konulardan ayrı olarak hazırlanmış iki makalenin de bu derlemede yer aldığı görülür. Bunlardan biri Başak Kale’nin “Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri” başlığını taşıırken, bir diğeri Nermin Abadan-Unat’ın kaleminden çıkan ve Türkiye’nin son elli yıllık göç serüvenine bakan çalışmasıdır: “Türkiye’nin Son elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü”

Başlık IV: Anadolu, ...farklı kültürlerin, dinlerin, mitlerin, öykülerin ve anlatıların yeşerdiği bir coğrafya!..

Ayhan Kaya ve Murat Erdoğan bu ifade ile (bkz. Başlık IV) bu derlemenin amacını bir ölçüde ortaya koymuş olmaktadır. Zira her iki yazar, farklı insan yaşamlarıyla şekillenen Anadolu’nun farklı insanı Anadolu’ya taşıyan unsuru, yani göçleri açmaya çalışmaktadır. Yazarlar, göçler sayesinde Anadolu’nun farklı insanlarla tanışmış olduğunu, Anadolu’yu farklı insanların çok kültürlü hale getirdiğini belirtmektedirler.

Kaya ve Erdoğan, derlemenin ön sözünde Karpat’ın dile getirdiği ifadenin (bkz. Başlık I) bir benzerini tekrar ederler. Yalnız buradaki vurgu, göçmenlikten ziyade, göçmenliğe en fazla eleştiri getiren kesim olarak da algılanabilirliği mevcut olan kentsel kesimdir. Yazarlara göre, kentsel alanlarda yaşayan insanların neredeyse tamamı, göçmen kökenlidir ve göçler yazarlara göre, mevcut sorunların nedeni değil, olsa olsa **sorunlara çare** olan bir olgudur (5).

Kaya ve Erdoğan’ın nitelemelerine (bkz. Başlık IV) bir ilave Sinan Göçken’den gelir ve der ki (42); *Romanların tarihinde Anadolu gerçekten dilleri başta olmak üzere, kültürel birçok bakımdan dönüm noktalarının yaşandığı bir mekân olmuştur*. Göçken, mevcut kaynaklar elverdiği ölçüde Romanların Anadolu öncesi ve sonrası varlıklarına değinmeye çalışır. Anadolu ile tanışıklığı sonrasında Romanların Osmanlı sınırları içerisindeki mevcudiyetine yer verir. Yazara göre, Osmanlı’nın Romanlara yönelik belirgin ve baskıcı bir politikası yoktur, aksine Avrupa’da karşılaştıkları olumsuzluklarla karşılaşmamışlardır –ki burada Gökçen’in dile getirdiği bir hususa yer vermek gerekli zira yazara göre,

olumsuzluklarla karşılaşmamış olsalar da Romanlar için Osmanlı bir “hoşgörü cenneti” de sayılmaz, cezai müeyyideler de kitlesel olmaktan ziyade “devlet gözünde sorun yaratanlar” a dönüktür. Göçken’in Kaya ve Erdoğan’a benzer bir fikri, göçlerin **bir ziyandan çok bir fayda** sağladığı noktasında gün yüzüne çıkar. Hatırlanacağı üzere Kaya ve Erdoğan, göçlerin mevcut sorunların nedenleri olmayıp, sorunların çözümünde bir çare olduğunu belirtmişlerdir (5). Romanlar bağlamında Gökçen de göçlerin Romanların zanaatkârlığı noktasında önemli olduğunu, göçler sayesinde Romanların zanaatkârlıklarının önem kazandığını belirtmektedir (43).

Başlık V: ...sığınma yeri olarak görmüştür!..

Levent Kayapınar ve Yusuf Ayönü, Anadolu ve Balkanlar’a yönelen Türk göçlerini tek bir yüzyıl içerisinde (14.-15.yy. arasında) ele alır. Yazarların kaleme aldıkları makale, doğrudan tarih disiplini içerisinde şekillenmiş bir nitelik sergilemektedir. Makalenin odaklandığı tarih aralığı, 14. yy. ile 15. yy. odaklandığı konu ise göçlerin Anadolu ve Balkanlara yayılma şekli, niteliğidir. Kayapınar ve Ayönü’nün kaleme aldıkları makale, tüm bir konu itibarıyla önemli olmakla birlikte, bir ifade bilhassa kayda değerdir. Yazarlar, Balkanlar’a yönelen Türk göçlerini anlattıkları bölümde Timur’dan kaçan gruplardan söz ederler ve bu grupların Balkanları bir “sığınma yeri” olarak gördüklerini (30) iddia ederler. “Sığınma yeri” ifadesi, daha sonraki yıllarda Anadolu için kullanılır hale gelecek, bu sefer Timur’dan değil ancak Balkanlardaki çalkantılardan kaçanlar, Anadolu topraklarını bir “sığınma yeri” olarak görüp Anadolu’ya geleceklerdir. Bu ifadenin bir benzeri okurda da doğrudan çağrışım yapacaktır. Zira genel bir okur kitlesinin dahi bileceği gibi Anadolu, bir zaman sonra Anadolu dışında kalanlara bir sığınak, bir sığınma yeri görevi görecektir.

Balkanları bir sığınma yeri olarak gören başka etnik gruplar yok mudur? Vardır tabii. Naim Güleriyüz, Yahudilere odaklı bir makale hazırlar ve bu makalesinde Yahudilerden genişçe söz eder. Balkanları bir anlamda sığınma yeri olarak görenlerin Yahudi olduklarını iddia eder. Yazar, Avrupa Hristiyan ülkelerinde baskı ve zulüm altında yaşayan Yahudi –bilhassa Aşkenaz Yahudileri- cemaatlerinin Balkanları ve Rumeli’yi bir “umut kapısı” olarak gördüklerini aktarmakta; Franco’dan bir alıntı yaparak, Yahudilerin “Hilalli bayrağın adalet ve hoşgörü getirdiği” topraklara göç ettiklerini, makalesine eklemektedir (52). Sığınma yeri, umut kapısı gibi ifadeler Osmanlı dönemi ve sonrası –Cumhuriyet dönemi- için de geçerlidir. Sığınma ve umut vaadi, yukarıdaki gruplar için salt geçerli olmayıp diğer etnik gruplar için de geçerlidir. Tıpkı Kırım Tatarları için geçerliği olduğu gibi. Kemal Yakut, “Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu’na Göçleri (1783-1922)” isimli makalesinde Kırım Tatarlarının Osmanlı topraklarını “Ak Toprak” (122) olarak gördüklerini ve sultan-halifenin sancağı altında toplanma isteklerini dile getirdiklerini aktarır. Yakut’un bu makalesi, Kırım Tatarlarının iskânında Türk hükümetinin desteğinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar, sonraki dönemlerde Türk (burada Osmanlı) hükümetinin diğer (Balkan halklarına) göçmen gruplarına yapacağı yardım ve desteğin bir benzerini, 1783 yılı ve sonrasında yaptığını aktarır. Yakut, arşiv belgelerinden hareketle Kırım Tatarlarının Uluabad Köyüne iskânı sırasında ve sonrasında ev yapımı, tarla ve tohumluk verilme, alet-edevat sağlanması gibi konularda (124) devletin desteğine rastladığını yazmaktadır.

Sığınma yeri, umut kapısı ve/veya ak toprak olarak görülebilen Türkiye’nin kendi geleceği ve nüfus dokusunun korunabilmesi için de göçe/göçmene ihtiyacı olduğu görülür. Göçle başlamış bir İmparatorluğun, göçe ihtiyaç duyabileceği fikri akla mantıklı gelir mi bilinmez ancak Kale’ye göre, gereklidir. Kale “Zorunlu Göçün 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri” isimli makalesinde, Osmanlı’nın toprak kayıplarından, savaş ve salgın hastalıklardan kaynaklı ölümlerden dolayı nüfus kayıpları yaşadığını, bu kayıpların önüne geçebilmek için liberal göç politikalarına ihtiyaç

duyduğunu aktarır. Bunun için de dünyanın çeşitli bölgelerinden Osmanlı'nın, kendi topraklarına göçü teşvik etmeyi amaçladığını (155) yazar.

Başlık VI: Diaspora özelliği...

“Türkiye’de Çerkezler” başlıklı makalesiyle Ayhan Kaya, Çerkezleri etraflıca irdelemiş ve okura detaylıca aktarmıştır. Çerkezlerin Türkiye’deki varlığından önce diğer yazarların yaptıkları gibi Çerkezlerin tarihsel geçmişlerine eğilmiş, kavramın kendisi ile ilgili tanımlama ve çeşitlenmelere de ayrıca değinmiştir. Diğer makalelerden farklı olarak burada dikkat çeken bir husus, Çerkezlerin klasik bir diaspora özelliğine (141) sahip olduğu bilgisinin aktarılmış olmasıdır. Kaya, göçlerle ilgili diğer makalelerinde de diaspora konusuna eğilmiş, -bazı- göçmen gruplarının –ulusötesi niteliği benimsemiş olanlar özellikle- anavatana yönelik bir özleme sahip olmadıkları bilgisini paylaşmıştır. Bu paylaşımın aksine burada (141) Kaya, Çerkezlerin hem anavatana yönelik bir özleminin hem de geri dönüş eğilimlerinin daim olduğu iddiasındadır.

Kaya'nın Çerkezler konusundaki çalışması, hem literatür taramasına hem de alan araştırmalarına dayanır ve bu dayanağına atıflar, Çerkezlerin Türkleri, Türklerin Çerkezleri tanımlamalarında verdiği örneklerde rastlanır. Kaya, her iki topluluğun birbirini tanımlamalarında olumsuz çağrışımların yattığını belirtmekte, örnekler vermektedir (146-147). Türk topluluğu içerisinde çoğunun, Çerkezleri “geçimsiz”, “savaşçı”, “suça yatkın” şeklinde tanımlarken, Çerkezlerin de Türkleri, “bodur”, “kısa”, “cılız” anlamına gelen “*Lhepaku*” sözcüğüyle tanımladıklarını aktarır. İşin ilginç kısmı Kaya edindiği verilerden hareketle, Çerkezlerin, “Türk” derken Çerkez olmayan hemen hemen herkesi ima ettiklerini, bunların içinde Sünni, Alevi, Pomak, Muhacir, Manav ve Yörüklerin de yer aldığını, bu grubun dışında kalanlarınsa Kürtler, Gürcüler, Ermenilerle –yine burada bir tekrara düşerek- Pomaklar olduğunu yazmıştır. Diaspora konusunun işlendiği bir diğer çalışma Abadan-Unat'ın “Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü” isimli makalesidir. Buradaki diaspora Çerkezlerinki değil, yurt dışına çalışma amacıyla gitmiş Türklerinkidir. Abadan-Unat, bu derleme için hazırladığı çalışmasında, Türkiye'ye gelen değil Türkiye'den gidenlerin hikâyelerine eğilir, Türk göçünün değişen çehresini girişimcilik, yasal atılımlar ve kadın göçmenler üzerinden anlatır (267-270-271).

Sonuç

M. Murat Erdoğan'la Ayhan Kaya'nın derleyip İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan bu derleme, 15 farklı makale üzerinden Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren dış göçlere odaklanmıştır. Derlemenin içerdiği makaleler, farklı tarih aralıklarına odaklanmışsa da bütüncül bir okumada, çalışmanın uzun bir tarih aralığına (14. yy'dan 21. yy'a kadar) dair merak edilenleri cevaplamaktadır. Son söz olarak içerdiği konu ve konuların detaylandırılma düzeyleri itibariyle derlemenin, göç uzmanlarına, öğrenci ve akademisyenlere katkı sağlayabileceği görülmektedir.

Kaynakça

Hacısalıhoğlu, M. (2012). "89 Göçü" İle İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları. M. Hacısalıhoğlu, & N. Ersoy-Hacısalıhoğlu içinde, *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* (s. 31-75). İstanbul: BALMED.